

Ülkər BAXŞIYEVA

Filologiya üzrə fəlsəfə doktoru

ADPU-nun Filologiya fakültəsinin Ədəbiyyatın

Tədrisi Texnologiyası kafedrasının müəllimi

[e-mail: ulker.baxsiyeva@mail.ru](mailto:ulker.baxsiyeva@mail.ru)

ORCID ID 0000-0002-5994-2356

NİZAMİ GƏNCƏVİNİN “LEYLİ VƏ MƏCNUN” MƏSNƏVİSİNDƏ MİLLİ KİMLİK PROBLEMİ

Xülasə

Nizami Gəncəvi Azərbaycan klassik ədəbiyyatının elə simalarındandır ki, o, bütün canı, qanı ilə vətəninə, türk milli ruhuna bağlı olmuşdur. Milli dəyərlərə, milli kimliyə, soykökünə bağlılıq hissi şairin bütün yaradıcılığının ruhuna hakim olmuşdur. Məqalədə Nizaminin “Leyli və Məcnun” poemasında etnik kimlik məsələsi ilə bağlı yanaşmaları və türk kimliyinin aparıcı mövqeyə qaldırmasının səbəbləri araşdırılıb təhlil olunmuşdur. Nizami “Leyli və Məcnun” poemasını Şirvanşah Axsitanın sifarişi ilə yazmışdır. Məqalədə Axsitanın, şairin qarşısına Nizaminin milli düşüncəsinə zidd olan tələblərini nə üçün qoyması, Nizaminin Axsitanın tələbinə qəzəblənməsinin səbəbləri və s. araşdırılmışdır. Axsitanın işlətdiyi “Torki, Torkane soxən, Torki-sifəti” ifadələrinin alt qatında hansı məqsədlərin dayanması aydınlaşdırılmışdır. Dahi Nizami öz yaradıcılığında türk etnik kimlik məsələsini qabartmaqdan ötrü türk epik folklor ənənələrinə müraciət edərək, folklor elementlərindən yararlanmışdır. Şair dövrün tələbinə uyğun olaraq farsca yazıb yaratmışdır. Lakin ən mühüm məqam odur ki, Nizami türkcə düşünmüşdür farsca yazmışdır. Şairə Axsitan tərəfindən qoyulan qadağa tələblərinə baxmayaraq, “Leyli və Məcnun” poemasında da ölməz Nizami türk milli ruhunu, türk etnik kimliyini məsnəvinin ana xəttinə çevirməyə nail olmuşdur.

Açar sözlər: Nizami, etnik kimlik, türk, epos, ənənə

Ulkar BAKHSIYEVA

THE ISSUE OF ETHNIC IDENTITY IN NIZAMI GANJAVI'S POEM "LEYLI AND MAJNUN"

Summary

Nizami Ganjavi is one of the figures of the classical literature of Azerbaijan, who was attached to his homeland and Turkish national spirit with all his soul and blood. The sense of attachment to national values, national identity, and ancestry dominated the spirit of the poet's entire creativity. In the article, Nizami's approaches to the issue of ethnic identity in the poem "Leyli and Majnun" and the reasons why the Turkish identity was promoted to the leading position were examined and analyzed. Nizami wrote the poem "Leyli and Majnun" on the order of

Shirvanshah Akhsita. In the article, why Akhsita put the poet's demands against Nizami's national thought, the reasons why Nizami was angry with Akhsita's demand, etc. has been investigated. It has been clarified what goals are at the bottom of the phrases "Torki, Torkane soxhen, Torki-sifati" used by Akhsita. Dahi Nizami used folklore elements in his creations to highlight the issue of Turkish ethnic identity by appealing to Turkish epic folklore traditions. The poet wrote and created in Persian according to the demand of the time. However, the most important point is that Nizami thought in Turkish and wrote in Persian. Despite the demands of the ban imposed by the poet Aksitan, in the poem "Leyli and Majnun" the immortal Nizami managed to turn the Turkish national spirit and Turkish ethnic identity into the main line of his poem.

Key words: Nizami, ethnic identity, Turkish, epos, tradition

Улькер БАХШИЕВА

ПРОБЛЕМА ЭТНИЧЕСКОЙ ИДЕНТИЧНОСТИ В ПОЭМЕ НИЗАМИ ГЯНДЖЕВИ «ЛЕЙЛИ И МЕДЖНУН»

Резюме

Низами Гянджеви – один из деятелей классической литературы Азербайджана, который всей душой и кровью был привязан к своей родине и турецкому национальному духу. Чувство привязанности к национальным ценностям, национальному самосознанию, родословной господствовало в духе всего творчества поэта. В статье рассмотрены и проанализированы подходы Низами к вопросу этнической идентичности в поэме «Лейли и Меджнун» и причины, по которым тюркская идентичность была выдвинута на лидирующие позиции. Низами написал поэму «Лейли и Меджнун» по заказу ширваншаха Ахсита, в статье почему Ахсита противопоставил требования поэта национальной мысли Низами, причины, по которым Низами рассердился на требование Ахсита и др. было исследовано. Выяснено, какие цели стоят за фразами «торки, торкане сокхен, торки-сифати», которые использует Ахсита. Гений Низами использовал элементы фольклора в своих творениях, чтобы подчеркнуть проблему турецкой этнической идентичности, апеллируя к традициям турецкого эпического фольклора. Поэт писал и творил на персидском языке в соответствии с требованиями времени, но самое главное, что Низами думал по-турецки и писал по-персидски. Несмотря на требования запрета, наложенного поэтом Акситаном, в поэме «Лейли и Меджнун» бессмертному Низами удалось превратить тюркский национальный дух и тюркскую этническую идентичность в основную линию своей поэмы.

Ключевые слова: Низами, этническая идентичность, тюрк, эпос, традиция

Giriş

XII əsr Azərbaycan, Şərq və dünya ədəbi-fəlsəfi fikrinin görkəmli nümayəndəsi Nizami Gəncəvi Azərbaycan klassik ədəbiyyatının elə simalarındandır ki, o, bütün varlığı ilə vətəninə, türk milli ruhuna bağlı olmuşdur. Milli dəyərlərə, milli kimliyə, soykökünə bağlılıq hissi şairin bütün yaradıcılığının ruhuna hakim olmuşdur. Nizami "Leyli və Məcnun" poemasını Şirvanşah Axsitanın sifarişi ilə yazmışdır. Axsitanın işlətdiyi "Torki", "Torkane soxən", "Torki-sifəti" ifadələrinin alt qatının zəngin etnik-identifikativ mənalara vardır. Nizami bu mənalardan istifadə etməklə həm öz türk milli kimliyini, həm də türklüyün məna və mahiyyətini əsərdə təcəssüm etdirmişdir. Dahi Nizami öz yaradıcılığında türk etnik kimlik məsələsini qabartmaqdan ötrü türk epik folklor ənənələrinə müraciət edərək, folklor elementlərindən yararlanmışdır. Şair dövrün tələbinə uyğun olaraq farsca yazıb yaratmışdır. Lakin ən mühüm məqam odur ki, Nizami türkcə düşünmüşdür farsca yazmışdır. Şairə Axsitan tərəfindən qoyulan qadağa tələblərinə baxmayaraq, "Leyli və Məcnun" poemasında da ölməz Nizami türk milli ruhunu, türk etnik kimliyini məsnəvinin ana xəttinə çevirməyi bacarmışdır.

Tədqiqat

Klassik Azərbaycan ədəbiyyatının ölməz sənətkarlarından biri, bütün dünyanı öz sənətinin sehrinə məftun etməyi bacaran simalarından biri dahi Nizami Gəncəvidir. Nizami Gəncəvinin "Xəmsə"sində daxil olan üçüncü məsnəvisi "Leyli və Məcnun" poemasıdır. Şairə "Leyli və Məcnun" poemasını yazmaq təklifini Şirvanşah birinci Axsitan sifariş vermişdir. Lakin Axsitanın əsərin necə yazılması ilə bağlı istəkləri, bütün qəlbi türk milli ruhu ilə döyünən Nizaminin böyük qəzəbinə səbəb olmuşdur. O, "Kitabın yazılmasının səbəbi" haqqındakı hissədə, Şirvanşah Axsitan tərəfindən məktub göndərilən ərəfdə yüksək əhvali-ruhiyyədə olmasından bəhs edir:

Bir gün nəşəliydim, aləm şad kimi,
Dəmlər içindəydim Keyqubad kimi.
Qaşlarım açıqdı sanki bir kaman,
Qarşımda dururdu yazdığım divan.
Üzümə tutmuşdu güzgüsünü baxt,
Səadət saçımı daradı o vaxt [5, s. 45-46].

Bu fikirlərlə Nizami dövrünün söz meydanında sayılıb-seçilən qüdrətli şair kimi tanınmasına işarə etmişdir. Şairin əhvalının bu qədər yüksək olmasının səbəbi bununla bağlıdır. Şair özünü İran şahlarından Keyqubada bənzətməklə demək istəmişdir ki, o, şeirin ən ali zirvəsində, şeirin şahı məqamındadır. Burada maraqlı məqamlardan biri də Nizaminin özünü Keyqubad şaha bənzətməsidir. Nizami bu bənzətmə ilə hansı mətnaltı mənanı oxucuya çatdırmaq istəmişdir. Gəlin onu izah

edək. Nəyə görə həmişə türk kimliyi ilə fəxr edən Nizami özünü Turan xaqanlarına deyil, İran şahlarına bənzətməmişdir?

Tarixdən məlumdur ki, Keyqubad şah Kəyanilər sülaləsindəndir. Kəyanilər İran mifologiyasında İranın əfsanəvi şahlar sülaləsinin adıdır. Nizami özünü məqsədli şəkildə milliyyətcə fars olan İran-Kəyani şahına bənzətməmişdir. Şairin məsnəvidə qeyd etdiyi kimi ona Şirvanşah Axsitandan məktub gəlir. Məktubda Nizaminin fəxr etdiyi türklüyə qarşı Axsitanın şovinist-şüubi münasibəti əks olunmuşdur. Nizami Axsitanı “onun öz silahı ilə” vurmaq istəmişdir. Axsitan Nizamini “söz dünyasının sultanı” adlandırmışdır. Şair özünü Keyqubad adlandırmaqla, məcazi mənada kimin isə qoşununa qalib gələrək, İran taxtına çıxmasını bildirmək istəmişdir. Sətraltı mənə ilə İran nəslindən olan türklərə qarşı qəzəbli mövqedə olan Axsitana mənən zərbə vuraraq qələbəsinə elan etmək istəmişdir. Təbii ki, Nizami şair idi, onun bütün silah-sursatı söz idi. Bildiyimiz kimi Firdovsi epik şeirin Nizamiyəqədərki söz sultanı hesab olunmuşdur. Firdovsi antitürk, antiərəb məzmunlu şüubi görüşləri ilə fars ideologiyasını təbliğ etmişdir. Firdovsi bütün yaradıcılığı boyu İran taxt-tacını, həmçinin Keyqubadı tərənnüm etmişdir. Məsnəvidən verilən nümunədə şairin özünü Keyqubadın taxtında “nəşəli, şad, dəmlər içində” hiss etməsini yazması ilə farsdilli poeziyada Firdovsi ənənəsinə qalib gəlməsinə işarə etmişdir. Şair artıq söz mülkünün sultanı olaraq mövcud əsərləri (“Sirlər xəzinəsi”, “Xosrov və Şirin”, şeirlər divanı) ilə Firdovsinin yaradıcılığını üstələmişdir. Bu fikirlər poeziyada Firdovsi tərəfindən qurulmuş Keyqubad-Kəyani səltənəti taxtına Əfrasiyab nəslindən olan bir türk şairinin oturmasına işarədir. Nizami “Kitabın yazılmasının səbəbi” bölümündə Axsitanın onu “söz dünyasına hakimi” hesab etməsini də xüsusi pafosla bəyan edərək, yenə də Axsitanı bədii söz kodu ilə məğlubiyyətə düşür etmişdir.

Məsnəvidə Axsitandan Nizamiyə məktubun gəlməsi səhnəsi diqqətimizi cəlb edir:

Bu zaman bir elçi gəldi eyvana,
Şahın məktubunu gətirdi mana.
On-on beş sətirdi şahın bu sözü,
Gözəl xətti ilə yazmışdı özü.
Hər hərfi bağ kimi güllər açmışdı,
Bir şəbçirəq kimi şəfəq saçmışdı [5, s. 46-47].

Şirvanşah birinci Axsitanın şəxsən özünün şairə məktub yazması ilə biz Nizaminin təkcə şeir dünyasında deyil, ümumiyyətlə siyasi mühitdə çox böyük hörmətə malik olmasının şahidi oluruq. Şairin Axsitanın yazı estetikasını tərifləməsi isə onun şaha bəslədiyi nəzakətin göstəricisidir. Bu nəzakətin fonunda o, özünün sərt mövqeyini bildirmək üçün zəmin hazırlamışdır.

Nizami Cəfərov bununla bağlı bildirmişdir ki, Nizami şahın türklüyə (və türkcəyə) qarşı aşağılayıcı münasibətini onun öz dili ilə necə varsa o cür deyir, “ancaq qeyri-adi bir ağayanaqlıqla söhbəti ayrı istiqamətə yönəldir” [4, s. 373].

Axsitanın şairə məktubunda deyilir:

Ey söz dünyasına hakim Nizami,
Qulluğa məhrəmsən, tut ilticamı.
Səhər yuxusunun pərdəsini at,
Yenə söz oynadıb bir sehr yarat.
Əqli heyran qoyan söz meydanında
Min şirinlik göstər hər dastanında.
İstərəm Məcnunun böyük eşqinə
Bir söz xəzinəsi açasan yenə.
Bakirə Leylitək, ey böyük ustad!
Şeirdə iki-üç bakir söz yarat.
Deyim: bu şəkərdir, deyildir acı,
Deyim ki, bu sözdür başımın tacı.
Min eşq kitabından yüksək və təzə,
Sən öz qələminlə bir dastan bəzə.
Bu mövzu şahıdır bütün sözlərin,
Layiqdir bu sözə sənün hünərin.
Bu təzə gəlinə çəkəndə zəhmət,
Fars, ərəb diliylə vur ona zinət.
Sözün sərrafıyam, sən ki bilirsən,
Təzəni köhnədən tez seçərəm mən.
Qüdrətin böyükdür, ona-on yarat,
Onda beş verməyi birdəfəlik at.
Kamal cövhərinin xəzinəsindən,
Gör, kimin sapına inci düzürsən.
Türk dili yaraşmaz şah nəslimizə,
Əskiklik gətirər türk dili bizə.
Yüksək olmalıdır bizim dilimiz,
Yüksək yaranmışdır bizim nəslimiz [5, s. 47].

Axsitanın məktubda yazdıqları şairi həddindən çox qəzəbləndirir:

Qulluq halqasına düşdü qulağım,
Qan vurdu beynimə əsdi dodağım [5, s. 47].

Məktubda Şirvanşah Axsitanın qoyduğu tələblər və Nizaminin qəzəblənməsinin səbəblərini araşdıraraq.

Birincisi, Axsitan Nizaminin heysiyyətinə toxunmuşdur. Şairi “söz dünyasının hakimi” adlandırsa da, onu istedadlı sifariş icraçısı hesab etmişdir. Axsitana görə Nizami heç bir etiraz etmədən “qulluğa məhrəm”, yəni hökmdarın-onun verdiyi sifarişləri rahatlıqla yerinə yetirəcəkdir. Şair “Qulluq halqasına düşdü qulağım” mısrası ilə Axsitanın fikrinə qarşı öz qəzəbini ifadə etmişdir. Həmçinin “torki” (yəni “türklük”, yaxud “türk dili”) məsələsi də şairi qəzəbləndirmişdir.

Axsitanın məktubunda şairdən bu istiqamətdə əsər yazmasını tələb etməsinin səbəblərini araşdıraraq. Az öncə qeyd etdiyimiz kimi, Nizami özünü Keyqubada bənzətməklə türk milli mənafeyini farslardan üstələmiş, öz qalibiyyətini bildirmək

istəmişdir. Özünü “söz sərrafı” adlandıran Axsitan Nizaminin mövcud əsərlərinə əsasən, onun hansı milli əqidə və etno-estetik görüşlərə malik olduğunu çox yaxşı bilirdi. Bu səbəbdən də türk milli düşüncəsinə sahib olan Nizamidən bu əsəri yazarkən “torki”dən, yəni “türklükdən” və “türk dilindən” tamamilə uzaq olmasını tələb etmişdir. Digər bir tərəfdən, Axsitan gözəl bilirdi ki, Nizami əsərlərini bütün canı, qanı, ruhu ilə bağlı olduğu türk etnopetik modeli əsasında yazırdı. Bu səbəbdən də Axsitan Leyli və Məcnun haqqındakı əsəri fars-ərəb etnopoetik modeli əsasında yazmasını istəmişdir. Bu yanaşmadan belə qənaətə gələ bilərik ki, Axsitanın tələb kimi qoyduğu “torki” məsələsi təkcə “türk” dili” mənasında deyildir. Nizami üçüncü məsnəvisinə qədər yazdığı bütün əsərləri zəatən farsca yazmışdır. Axsitanın ən əsas istəyi şairin türk milli ruhundan, türk epik folklor ənənələrindən istifadə etməməsi olmuşdur.

Bəzi tədqiqatçılara görə, Nizaminin məktubu qəzəblə qarşılamaşı “şairin türk əsilli olmasını təsdiqləyən amillərdəndir” [6, s. 181].

Dahi Nizamini Azərbaycan xalqına qərəzli mövqedə olan dünya alimləri fars hesab etmişlər. Lakin bu məsələ elm aləmində tutarlı faktlar və sübutlarla öz həllini tapmışdır. XIX əsrin görkəmli elm, sənət və ədəbiyyat xadimi Abbasqulu ağa Bakıxanov Nizaminin Gəncə ilə bağlı Azərbaycan kimliyini vurğulamışdır [2, s. 233]. “Azərbaycan nizamişünaslığının əsasını qoyanlardan biri, bəlkə də, birincisi olan Mirzə Məhəmməd Axundov” [11, s. 29], X.Məmmədovun göstərdiyi kimi, böyük şairin tərcümeyi-halından bəhs edən əsərində [1] Nizaminin şair kimliyindən danışarkən alman alimi Müllərin onu türk şairlərinin sırasında təqdim etməsini bəyənməmişdir [10, s. 29]. Firidun bəy Köçərli Nizamidən məhz Azərbaycan şairi kimi bəhs etmişdir [8, s. 95]. Nizaminin türk olduğunu daim vurğulayan Məhəmməd Əmin Rəsulzadə onun “türk” məfhumuna böyük sevgi ilə yanaşdığını qeyd etmişdir [12, s. 141].

Həmid Araslı, Mübariz Əlizadə, Rüstəm Əliyev, Azadə Rüstəмова, Xəlil Yusifli, Əli Abbasov, Arif Hacıyev, Nüşabə Araslı, Teymur Kərimli, Zəhra Allah-verdiyeva və başqa ədəbiyyatşünas alimlərin tədqiqatlarında Nizaminin Azərbaycan-türk milliyyəti məsələsi tutarlı faktlara əsasən öz təsdiqini tapmışdır. Bütün bunlardan belə qənaətə gəlirik ki, “torki”, yəni türklük ideyaları və türk epik dil poetikası Nizaminin yaradıcılığının mayasına hopmuşdur. Nizaminin Axsitanın tələbinə qəzəblənməsinin səbəbi də ,onun şairə türk epik üslubundan tamamilə uzaq əsər yazması tələbi olmuşdur.

Tədqiqatçılar Axsitanın təklifini və Nizaminin ona münasibətini müxtəlif tərəflərdən işıqlandırmışlar. Y.E.Bertels Axsitanın şairə farsca əsər yazılması təklifini belə dəyərləndirmişdir: “Şirvanşahlar özlərini nəsil etibarilə qədim İran padşahlarının övladı hesab edirdilər” [3, s. 82].

Mirzə İbrahimov da tədqiqatlarında şirvanşahların farslara rəğbətini ,eyni zamanda türklərə olan qəzəbini göstərmişdir: “Özlərini qədim Kəyan taxt-tacının varisləri kimi göstərməyə cəhd edən şirvanşahlar türk (Azərbaycan) dilinə həqarətlə baxırdılar”... Məhz Şirvan şahının Azərbaycan dilinə təhqirənə münasibəti və

bunun üçün də Nizaminin qəzəbləndiyini qabarıq şəkildə nəzərə çarpdırmaq fikr ilə Səməd Vurğun aşağıdakı iki beyti müəyyən dərəcədə orijinaldan fərqli tərcümə etmişdir. Orijinalda belədir:

Torki sifəti vəfaye ma nist,
Torkane soxən səzaye ma nist.
An kəz nəsəbe bolənd zayəd,
U ra soxəne bolənd bayəd [7, s. 9-10].

Nümunədə göstərilən misraların tərcüməsi “torki” məsələsinin izahı baxımından mühüm yer tutur. Mübariz Əlizadə məsnəvinin sətri olaraq belə tərcümə etmişdir:

Türkcəlik bizə vəfalı olmağın sifəti (“əlaməti” deyil,
Türkə vara deyilmiş söz bizə layiq deyil.
O adam ki, yüksək nəsəbdən doğulmuşdur,
Ona yüksək söz lazımdır [5, s. 35].

Hər iki tərcüməni tutuşdurduqda böyük şairin orijinaldan uzaqlaşmadığını, əksinə, Axsitanın sözlərinin sətraltı mənalərini hiss edərək ifadə etdiyini söyləmək olar.

“Torki sifəti” – hərfi mənada “türk sifətlilik”, lakin etnolinqvistik planda “türk poetikası” mənasındadır. Nümunələrdən göründüyü kimi, Axsitan Nizaminin milli kimliyinə-türk kimliyinə olan sevgisini bilərək, Leyli və Məcnun haqqındakı əsərin türk ədəbi-estetik poetikasının ruhuna uyğun olmamasını tələb edirdi. Çünki Axsitan “söz sərrafı” idi. Nizaminin “Xosrov və Şirin” məsnəvisindəki təcrübələrinə əsaslanaraq hiss edirdi ki, şair “Leyli və Məcnun” poemasını da türk epos ənənələrindən, türk ədəbi-estetik poetikasıdan yararlanaraq yazacaq. Axsitan bir “söz sərrafı” kimi anlamışdır ki, Nizami çox peşəkarcasına Firdovsinin İran epos poetikası əsasında işlədiyi mövzunu türk epos poetikası əsasında yeniləyib. Bu səbəbdən də Nizaminin qələminin gücünə bələd olan Axsitan türk ədəbi-estetik poetikasının, türk epos poetikasının sifariş verdiyi əsərdə bir daha təkrarlanmamasını israrla istəyirdi.

Əlizadə “Torkane soxən” (hərfi mənada “türkanə”, “türksayağı”) ifadəsini “türkə vara” deyilmiş söz mənasında izah etmişdir. Bu ifadənin əsas anlamında türk epik üslubu, türk epos-dastan üslubu nəzərdə tutulmuşdur. Nizami “Sirlər xəzinəsi” və “Xosrov və Şirin” poemalarında da türk epik folklor ənənələrindən sistemli şəkildə istifadə etmişdir. O zaman bu qənaətə gələ bilərik ki, “torkane soxən” ifadəsi elə “türk dastan üslubunda” yazılmış əsər mənasındadır.

Nəticə

Bütün bu dediklərimizdən belə qənaətə gələ bilərik ki, dahi Nizami bütün yaradıcılığı boyu türk etnik kimliyini nümayiş etdirən çoxsaylı faktlardan istifadə etmişdir. Şair dövrün tələbinə uyğun olaraq farsca yazıb yaratmışdır. Lakin ən mühüm faktor odur ki, Nizami türkcə düşünmüşdü, farsca yazmışdır. Şairə Axsitan

tərəfindən qoyulan qadağa tələblərinə baxmayaraq, “Leyli və Məcnun” poemasında da ölməz Nizami türk milli ruhunu, türk etnik kimliyini məsnəvinin ana xəttinə çevirməyə nail olmuşdur.

ƏDƏBİYYAT

1. Axundov, M.M. Şeyx Nizami / Tərtibçi, transliterasiya edən və ön sözün müəllifi Təhminə Bədəlova / M.M.Axundov. – Bakı: Elm və təhsil, – 2016, – 80 s.
2. Bakıxanov, A. Gülistani-İrəm / A.Bakıxanov. – Bakı: Xatun Plyus, – 2010, – 302 s.
3. Bertels, Y.E. Nizami (şairin həyatı) // “Revolyusiya və qultura” jur., № 4, 1939, s. 77-86
4. Cəfərov, N. Nizaminin türk dünyası / Nizami Gəncəvi klassik və müasir tədqiqlərdə (məqalələr məcmuəsi). – Bakı: Elm və təhsil, – 2021, – s. 368-377
5. Gəncəvi, N. Leyli və Məcnun. Tərcümə edəni Səməd Vurğun / N.Gəncəvi. – Bakı: Yazıçı, – 1983, – 303 s.
6. Həsənova K. Nizami əsərlərinin dili və türkcülük ideyaları / Nizami Gəncəvi-880. Çağırış ili (məqalələr toplusu). – Bakı: Müəllim, – 2021, – s. 179-185
7. İbrahimov, M. Günəş kimi parlaq (ön söz) / N.Gəncəvi, N. Leyli və Məcnun. Tərcümə edəni Səməd Vurğun. – Bakı: Yazıçı, – 1983, – s. 5-23
8. Köçərli, F. Azərbaycan ədəbiyyatı. 2cildə, I cild. /F.Köçərli. – Bakı: Avrasiya Press, – 2005, – 560 s.
9. Qafarlı, R. Mifologiya [6 cildə]. Mifogenez: rekonstruksiya, struktur, poetika / R.Qafarlı. – Bakı: Elm və təhsil, – 2015, I cild, – 454 s.
10. Məmmədov, X. Şeyx Nizami: tərcümeyi-halı, tanıtım məqaləsi və əsərin mətninin tam transiterasiyası // “Ana sözü” jur., – 1992, – № 1-2, – s. 27-32
11. Nəcəfzadə, Ə. Nizaminin türklüyü və türklüyə münasibəti Azərbaycan nizamişünaslığında / Ə.Nəcəfzadə. – Bakı: Elm və təhsil, – 2019, – 224 s.
12. Resulzadə, M.E. Azərbaycan Şairi Nizami / M.E.Resulzadə. – İstanbul: Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı, – 1991, – 403 s.
13. Rza, R. Yüksək eşqin böyük heykəli // “Ədəbiyyat qəzeti”, – 27 sentyabr, – 1947-ci il
14. Rzasoy, S. Nizami poeziyası: Mif-Tarix konteksti / S.Rzasoy. – Bakı: Ağrıdağ, – 2003, – 211 s.

Redaksiyaya daxilolma tarixi: İlkin variant 05.02.2023

Son variant 20.02.2023